

El Pla de Santa Maria, a la Vall d'Esterrí d'Àneu.

JOAN BLASCO

Unes valls pirinenques amb moltes possibilitats de futur

Àneu, la Cerdanya que ve

Si continua la tendència, més o menys discutible, cap a la segona residència entre nosaltres, o al "descobriment" de nous indrets per a passar-hi permanentment les vacances, aleshores s'acosta l'hora de les Valls d'Àneu.

Tothom que hagi anat o tornat de la Vall d'Aran pel Port de la Bonaigua ha passat per les Valls d'Àneu: és el darrer indret que es troba abans d'enfilar-s'hi, i el primer en baixar-ne. És una subcomarca que ocupa tota la part superior de la comarca del Pallars Sobirà, d'Escaló fins a la ratlla de l'estat francès. A l'altra banda de la serralada pirinenca, la primera població important és Sant Gironès. D'Esterrí d'Àneu, capital de les Valls, a Sant Gironès ara hi ha hores i més hores de cotxe. En línia recta, una seixantena de quilòmetres: una horeta en cotxe. Única magna obra necessària, el túnel de Salau. De fet, entre Alòs d'Isil, on arriba la carretera asfaltada

ara per aquesta banda, i Salau, on acaba la de l'altra banda, no hi ha més de deu quilòmetres...

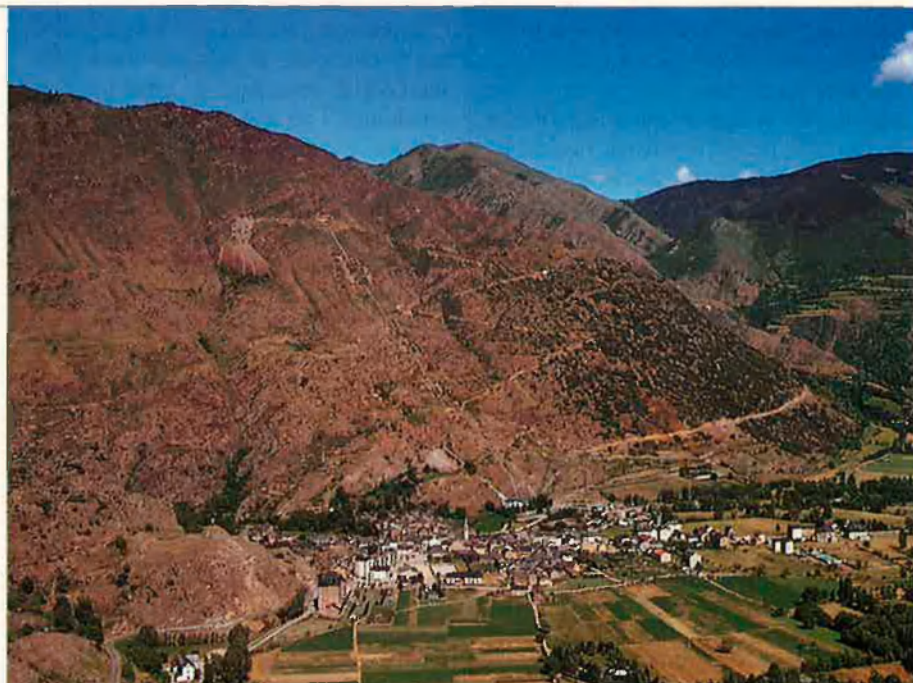
Les Valls d'Àneu són doncs l'origen de la conca de la Noguera Pallaresa, el curs superior de la qual, per Montgarri, havia constituït una entrada de Catalunya a la Vall d'Aran, abans de l'encara relativa obertura del pas de la Bonaigua —abans, de Pedres Blanques— i per tant molt abans de la foradada de Viella. Controlar aquests rodals era controlar molt, i els comtes de Pallars els controlaven. D'altra banda, el Castell de València d'Àneu fou el darrer punt de resistència feudal, a la darrereria del segle XV, contra les seqüeles

del Compromís de Casp. El castell, el van excavar, i presenta un aspecte corprendor, igual que el paisatge que d'ell estant es pot contemplar. Fa posar la pell de gallina, per a bé i per a mal. I si el nacionalisme historicista fos tan viu entre nosaltres com es jura i es perjura, el Castell de València seria un dels indrets més visitats per la ciutadania. El paisatge, impressionant, i la impressionant peripècia dels darrers comtes de Pallars valen per tot un Montserrat, per posar un exemple de "santuari" indiscutible i freqüentat, tant històric com estètic.

La subcomarca té una extensió de poc més de 400 quilòmetres quadrats i és ha-

bitada per 1.300 persones. Mai no hi deu haver viscut gaire gent, ja que la punta màxima del segle passat se situa al 1860, amb no gaire més de 5.000 habitants, i en aquest segle, al 1920, passava poc dels tres mil. Aquesta població es reparteix en dues dotzenes de llogarets, algun dels quals probablement deshabitat –o habitat esporàdicament pel turisme, o per feines agrícoles o ramaderes de temporada–. L'altura sobre el nivell de mar del punt més baix és de 900 metres, i la del més alt, de 1.400.

Les Valls d'Àneu són sis de principals i moltes més de secundàries; distribuïdes, si fa no fa, en forma d'arbre: la vall principal central disposa, de sud a nord, d'Escaló, la Guingueta d'Àneu, Escalarre, Esterrí i València; les cinc valls principals laterals són la Ribera d'Isil i Alòs al capdamunt, diríem que com a culminació de la vall central; dalt, a l'esquerra, la de la Bo-

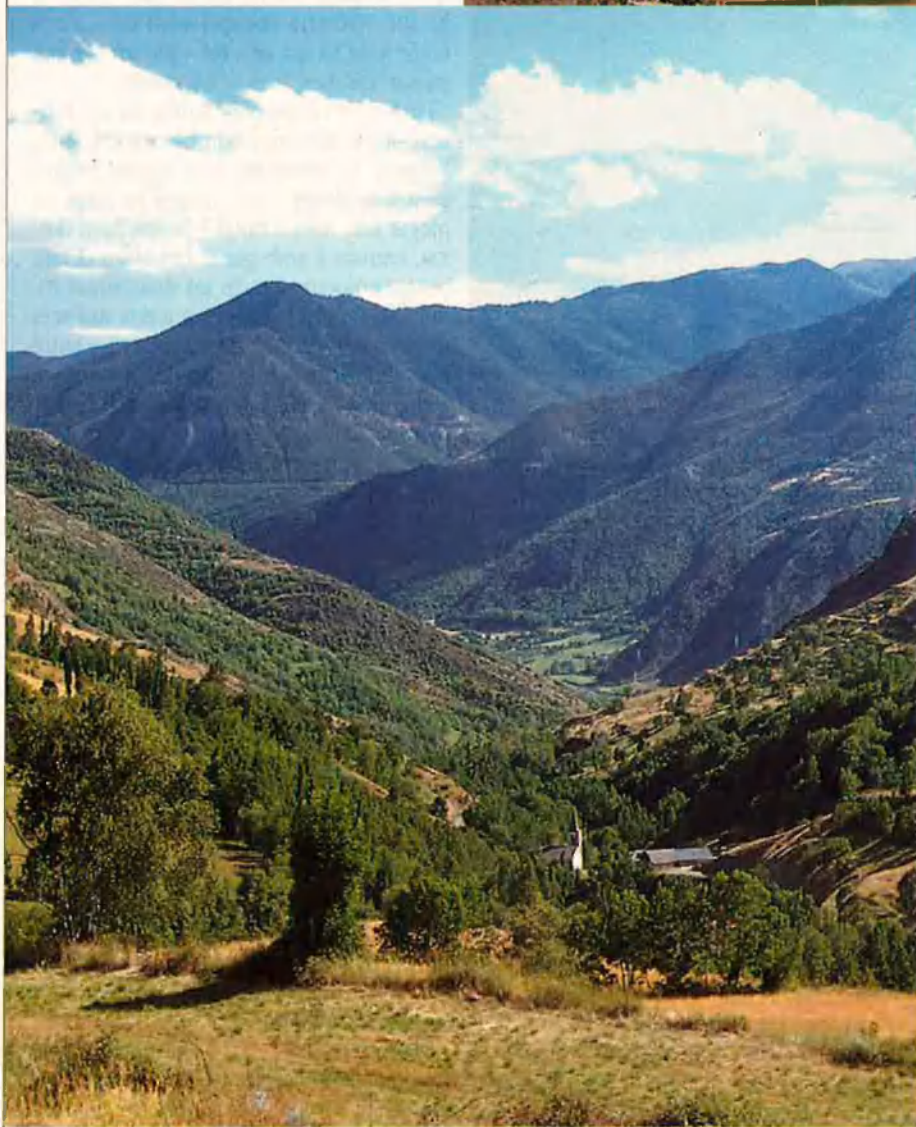
El Pla d'Esterrí des de la carretera de Son. JOAN BLASCO

naigua, i a sota, la d'Espot. Entre aquestes dues, Son, bellíssim poblet, ben proveït d'art i d'història. A dalt, a la dreta, la Vall d'Unarre, i a sota d'aquesta, la Coma de Berrós.

MUNTANYES A L'ABAST: EL VENTOLAU

Un dels enormes avantatges de les Valls d'Àneu és que, situades en ple Pirineu, no hi ha muntanyencs "professionals": no hi ha cims de tres mil metres, no hi ha possibilitat de "rècord", "fer cim" i altres agradables ocupacions dels obsedits del Guinness –una plaga–. Els cims superiors als dos mil metres, però per sort inferiors als tres mil, hi són a dotzenes, i el modest caminaire, l'honest excursionista, l'esportista moderat, els pot recórrer, amb esforç de divers grau, segons el gust i les ganes, sense cap mena d'aglomeració, amb no gaires senyalitzacions i amb pràcticament cap de les noses que han convertit els més vistents dels nostres indrets muntanyencs gairebé en vies urbanes perfectament senyalitzades, fanàticament concorregudes i degudament embrutades.

El Ventolau és un cim que deu fer no res: 2.843 metres. Per anar-hi, i suposem que se surti d'Esterrí d'Àneu, no cal llevar-se a una hora inhumana. Les set, les vuit del matí, és prou. S'agafa el cotxe i es va cap a la Vall d'Unarre, que és la que hem quedat que queda a dalt a la dreta –el Ventolau permet de veure allà mateix la

Panoràmica de la Vall d'Unarre. Al fons el poble d'Unarre.

JOAN BLASCO

ratlla de França—. Trobem Unarre i trobem Aunós, i després Cerbi, i damunt es veu l'ermita de Sant Beado; sembla un convent i els amants del romànic farien bé de fixar-s'hi, perquè el romànic que ens ha quedat, excel·lentíssim, devia ser el bo i millor. Mentre que la immensa majoria del romànic de l'època devia ser com Sant Beado: un humilíssim cobert, quatre parets —això sí, gruixudes— i un teulat —això sí, de llosa, i guerxo—. El sant és dels que solen agradar als agnòstics: ell volia l'ermita on ara la té. I els seus devots la volien més avall, a tocar del poble; de mane-

Canadenc a al 15% de l'Irpf, del sindicalisme revolucionari al balneari superexclusiu d'Aigüestortes aquí al costat: tot això, i molt més, i no solament en embrió, està en aquestes ruïnes que "enlletgeixen" l'ecologia del paisatge. No hem trobat, encara, el novel·lista que ens expliqui la veritat, tota la veritat i només la veritat de la construcció de la Catalunya contemporània mitjançant l'aigua, és a dir l'electricitat, del Pirineu. Si l'Ebre ha trobat el seu Jesús Montcada, el Pirineu encara es mou, i falsejat, entre flors i violes.

I anem pujant pujant, i a la dreta un ra-

I amunt; en un parell d'hores, al cim del Ventolau, després de passar per entre una dotzena d'estanys, després d'haver deixat de costat alguna congesta de neu, que difícilment es fondrà, si no l'ha fosa el sol d'aquest mig estiu.

Comptem els estanys que es veuen de dalt estant (catorze, quinze). Ens assenyalen, a llevant, la Vall de Tavescan, recòndita, paral·lela a la de València i Esterri, i preparada per a ser refugi secret de gent vistent, no pas mandrosa, i necessitada per la mateixa vistositat de la seva feina habitual de poquíssima presència humana. Hi han arribat a anar amb helicòpter. Prou.

De baixada —és passat migdia— ens agafa un aiguat, i un aiguat més amunt dels dos mil metres vol dir trons a tocar i llamps que, igualment, un s'imagina a tocar —encara que caiguin un, dos, tres quilòmetres enllà, i un, màxim un quilòmetre i quart amunt. Hi ha qui xiscla, hi ha qui baixaria abraçat com baixaria a l'infern, hi ha qui se'n fot —que sol ser qui, passats els dies, més se'n recorda—.

Però som en un país humà, en un Pirineu per a persones equilibrades, i entre l'aiguat, la tempesta, deu minuts pedregant a la closca i dos viatges en jeep, tot plegat una hora i mitja i ja ens hem dutxat, canviat i amb gana. Un últim detall, potser emocionant: en un determinat indret del recorregut, posem a dos mil metres, en un vessant de muntanya i entre bedolls esparsos, dotzenes, centenars, un miler de marcòlics grocs, aquest lliri protegit per la llei, bellíssim, de fulles radials torçades enfora, pigades de marró, de perfum fort —i al cap de dos dies massa fort—. Esperem, en va, però no se sap mai, que els buscadors de granotes no se'n adonin. Si no, això pot acabar com la flor de neu de les Valls de Núria, que les úniques que es troben són als tests de la bona gent de Queralt.

ART: SON

A la guia de les Valls d'Àneu de Ferran Rella —llibre i persona, per ordre d'aparició, sense els quals aquest reportatge ni s'hauria somniat—, el poble de Son hi és citat una quarantena de vegades.

Son, dirien les senyorettes cursis del temps dels nostres avis, pot passar per una *monada*. Una cucada, que deien les de la generació següent.

Son és un punt. D'Esterri estant cau al damunt a l'esquerra mirant nord enllà. I el campanar es veu, lògicament, de seguida, al cap i a la fi per a això serveixen els

Vista del Port de Salau des d'Alòs d'Isil, límit septentrional d'Àneu.

JOAN BLASCO

ra que sant Beado els feia malbé la collita cada any fins que els devots van fer el tracte: l'ermita per a ell allà on la volia, i la collita per a ells allà on la volien.

Som a Cerbi, a set quilòmetres i mig d'Esterri. Per a continuar cap al Ventolau cal un cotxe no pas utilitari, sinó d'aquests de muntanya, ara ja tothom en té, per continuar per la pista de terra i tant amunt com es pugui.

I es pot uns quatre quilòmetres i mig. Tot això que ens hem estalviat. El cotxe es deixa al peu de la cascada de l'Estany de la Gola (2.250 metres); ja només ens en queden sis-cents per a arribar al Ventolau, ara a peu.

Al cap de mitja hora es troben les ruïnes de les construccions que aixoplugaven els treballadors que, fa dotzenes i dotzenes d'anys, van construir la presa per a l'electricitat. Allà dalt, amb aquell fred, en aquells temps, amb aquells mitjans, construint l'electricitat, la força de la Catalunya contemporània. De la vaga de la

madet d'isards. Com els de les pel·lícules, saltant de roc en roc amb salts inversemblants, enfilant-se per llocs aparentment llisos i sense relleu. Àgils, tranquils, silenciosos. Fan ganes de tocar-los les banyes i de seure-hi al costat; fins i tot a aquells a qui fa por una simple aranya. Aquestes bèsties tenen això, que encara tenen més por que nosaltres, deu ser aquest el secret de la general simpatia que desperten.

Granotes. Als estanys hi ha granotes. Una d'aquestes setmanes no n'hi haurà tantes. L'anca de granota és un plat apreciat, a indrets es veu que s'hi han acabat, les granotes, i els buscadors de granotes puguen fins aquí dalt. Per agafar-les, ens expliquen els coneixedors del fenomen, ho fan així: aprofitant que l'animal és d'ossos fragilíssims, s'agafa la granota, de viu en viu se li arrenca la part inferior del cos —les anques—, que es guarda a la bossa, i es llença allà mateix la part superior del cos. És terroríficament lògic, si l'únic que s'aprofita "a baix" són les anques.

Conjunt romànic de Son. S. XI-XII. JOAN BLASCO

campanars, per a veure-hi de lluny i perquè s'hi vegessin els senyals de tan lluny com fos possible: vénen els dolents, hi ha foc aquí, s'acosta l'amo, ves que el bisbe baixa. Les construccions seculares, religioses, militars i civils de les valls d'Aneu tenen un interès proporcionat al territori: hi ha de tot, bastant i, vist de fora, prou ben tractat. Els de dins es queixen de descurança, desinterès, falta de diners, propietaris —no sempre particulars— que ni fan ni deixen fer.

Son és a set quilòmetres d'Esterrí, a 1.393 metres d'altura i hi viuen dues dotzenes de persones. El dominen l'església romànica i el seu recinte, amb campanar i torre del rellotge. Hi ha també, a Son, l'església de Sant Pere de l'Abadia; un molí fariner que va adoptar també una central elèctrica al seu moment, i la vella serradora, tancada en 1980. Al seu torn, el poble domina la vall del l'Àneu mitjà, la part més ampla de les Valls, la que veu córrer, dilatada, la Noguera Pallaresa, camí de Sort, capital de la comarca. Entrem a l'església parroquial amb la clau que guarda un veí del poble. Hi fan obres com, per sort, a diversos indrets d'interès artístic i històric de les valls. És un diumenge i els pocs passavolants que han pujat a Son aprofiten l'ocasió. L'església és dedicada als sants Just i Pastor, és romànica —del segle XI—, matís llombard. El campanar fa efecte, i l'han arreglat com cal per a pujar-hi; res de reconstruccions vergonyants: escala i replans metàl·lics. Els escèptics poden visitar-lo, i han de veure

com, amb seny i un bri de gust es pot combinar perfectament l'element utilitari contemporani amb el més pur del romànic. I estalviar-se les pastetes i els pastitxos habituals en les reconstruccions “fidels” —pessebrístiques—.

I hi ha el retaule; força, literalment, divertit: és del segle XV, gòtic, i no res de l'altre món, suposem, del punt de vista de l'art considerat com a estètica. Però fa gràcia, és preciós, i s'entén tot el que explica. Acaba de sortir un opuscle, de 40 pàgines, de Roser Trepas, jove i contemporània, que posa aquest retaule i tots els monuments de Son a l'altura que els pertoca. Acostumats als estudis hagiogràfics, inflats i, en el pitjor dels sentits, “romàntics” que solen trobar-se a l'abast del curiós de la Història i de l'Art, aquestes quaranta pàgines no deuen tenir gaires rivals. Ja ens agradaria tenir de Poblet, de la catedral de Mallorca, de Sant Mateu del Maestrat una documentació tant al dia, de mentalitat i d'actualització, com la que ja tenim de Son.

Tocant a l'església hi ha el cementiri, on abunden els homenatges d'origen francès als morts; l'emigració cap a terres de l'estat francès ha estat, i es veu que és, contínuament en aquestes valls. “Els francesos”, els

diuen, a aquests emigrats i fills d'emigrats que, sobretot als estius, tornen a les terres i cases d'origen.

A l'esquerra de l'entrada al recinte de l'església hi ha una fortificació medieval, no tan alta com el campanar, però Déu n'hi do. Comunidor, torre de la guaita, torre del rellotge: el comunidor veia les cerimònies religioses per conjurar les maltempades, per allunyar les tempestes i amb elles la misèria de l'agricultura. Llavors i ara decisivament afectada per l'humor del cel. Aquest indret serà important: serà una de les “antenes de l'ecomuseu”, expressió que més endavant haurem d'clarificar per a tranquil·litzar els qui, davant la partícula “eco-”, es comencen a posar nerviosos.

Son podria ser una mostra del conjunt de les valls: habitable, harmònic, clar, net, proporcionat, sense estridències per dalt ni per baix.

LA HISTÒRIA: EL CASTELL DE VALÈNCIA

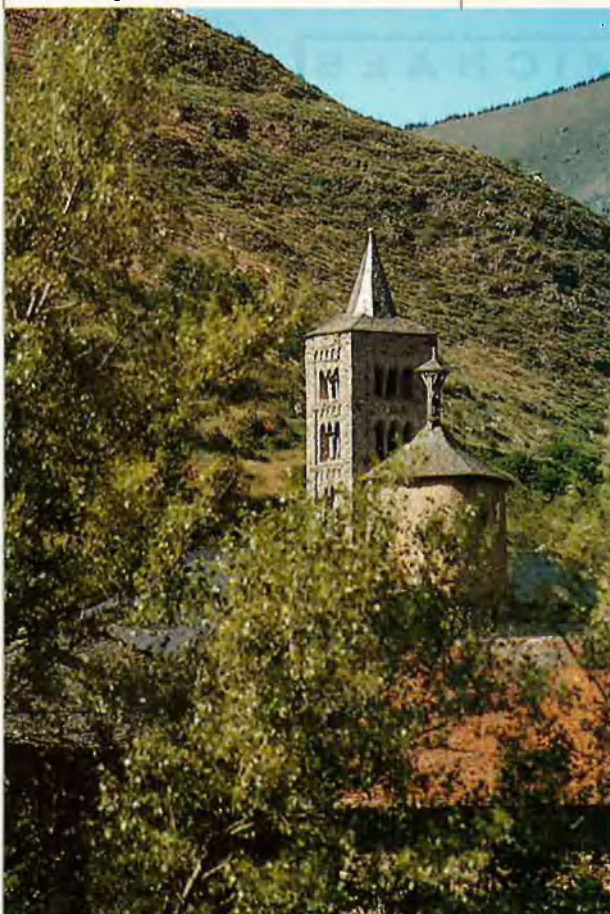
D'Esterrí a València hi ha quatre passes. I, entremig, el Castell de València, damunt un turó llarg i robust, amb una vista impagable sobre la vall principal —la de la

Noguera Pallaresa—, verda, fresca, ampla, lluminosa, còmodament resguardada per les muntanyes amb boscos de pi roig a baix, de pi negre i avet més amunt, d'herba al capdamunt.

El Castell de València era una de les residències dels comtes de Pallars, ferra nissaga —quan els comtes de Pallars eren els comtes de Pallars, és clar—. Entre la descendència d'aquells comtes, que voldríem com més indirecta i més dubtosa millor, hi ha qui hi compta el duc de Fera, recentment empresonat per pagar pel que no té preu, i d'altres d'igualment miserables ocupacions.

Aquest castell dominava un camí cap a la Vall d'Aran per la Bonaigua, com la torre de Port-Aran, no gaire lluny, en domina un altre. Punts clau.

Els comtes de Pallars s'havien mirat força de

Torre i comunidor del conjunt romànic de Son. S. XI-XII.

JOAN BLASCO

Vista de les runes de les muralles del Castell de València d'Aneu des de la Vall d'Isil. S. XII-XIII.

JOAN BLASCO

lluny, i amb circumspècció, els successius eixamplaments del Comtat de Barcelona; la posterior unió d'aquesta nissaga amb la d'Aragó; la substitució deguda al Compromís de Casp de Martí l'Humà per Ferran d'Antequera... Ells eren ells, allí dalt

—“niu d'àngüles”, n'havien dit sovint els poetes—. Feudals persistents, el darrer d'ells, Hug Roger III de Pallars, fou capità general de les tropes de la Generalitat durant la guerra civil del 1462-1472 contra el rei Joan II, pare de Ferran el Catòlic.

Perduda la guerra, ell i la seva dona, Caterina Albert, foren declarats traïdors. Ella defensà el darrer bastió, que era precisament aquest castell, fins al 5 de juliol de 1487. Ell continuà la lluita contra aquella monarquia per terres de França i Itàlia, el féu presoner el Gran Capità i morí pres, també a Xàtiva, com Jaume d'Urgell, en 1503.

És fàcil de visitar l'indret, que de fa uns anys es troba en procés d'excavació, restauració i posada a l'abast del públic en general. No cal dir que el procés és massa lent, i en aquest cas sembla molestosament lent: aquest indret, ben treballat, podria donar calerons d'ordre turístic. No pas massius però sí que, gosariem dir, permanents: el paisatge és esplèndid, la situació magnífica, hi ha dos pobles, València i Esterri, a quatre passes. I hi ha la Història, amb el darrer comte de Pallars i amb la comtessa Caterina Albert.

L'ECOMUSEU

Abans de la visita, la prevenció de qui signa davant l'Ecomuseu de les Valls d'Aneu era considerable: la partícula “eco-”, d'ecologista, podia fer témer qualsevol co-

DUANE MICHALS

THE UNFORTUNATE MAN

The unfortunate man... it had been decided... it was never occurred to break the law

The began to relax... her shame... it never occurred to break the law

Magritte, Duchamp, De Chirico, Warhol, H. Clouzot, Truffaut, Jeanne Moreau, son algunas de las 285 fotografías que, junto con autorretratos, foto-secuencias, foto-textos, foto-libros y foto-plururas, forman parte de la primera muestra de la obra de Michals en España. “Fotografiar la realidad es fotografiar la nada” escribe Michals en una de sus fotos, después de su exposición individual en el MOMA de N.Y. en 1974. Llevado por su fascinación ante el ser humano y el universo, dirige su atención hacia fenómenos que no pueden fotografiarse: la relación entre la mente y la materia, la transición entre la vida y la muerte, a través de imágenes del sueño/sombra y de la belleza del desnudo humano. Michals es uno de los revivificadores más singulares de la fotografía moderna.

Inauguración: 5 octubre
con la asistencia de Duane Michals

SALA PARPALLÓ

Catálogo: Colección Imagen nº 27. 24,5 x 21,5 cms. En utilitarian nashua. 176 págs. 274 ilustraciones. Biondo Textos de Duane Michals, Fritz Gruber, Rüdiger Joppien, Julia Seiffert. PVP: 8.500 pta.

DIPUTACION DE VALENCIA

Ciudad: 5 46003 Valencia
Tel: (96) 3923077-3920001 Fax: 3914678
Horario: 10.30-13.30 y 17-21H. Sábados: 17-21H. Domingo: 10.30-13.30 Lunes cerrado.

Cultura Arts Plàstiques

C

AERACIÓ
ANTOLOGIA
BARCELONA
CADALÉS
CAP DE CREUS
CUCURUCUC
DAU AL SET
GIRONA
INFORMAUSME
JAZZ
JERUSALEM
KARLUK
KIOTO
L'ALTRE COSTAT DE LA TERRA
MACULATI
1993
NARADON
NADALA
NEGRE+BLAU
NET TRANSIGURADA
PALAU ROBERT
ROSENGUARDSTENOR

JOAN JOSEF THARRAT
SETANTA-CINC ANYS
EXPOSICIÓ ANTOLÒGICA

PALAU ROBERT
SEPTEMBRE
OCTUBRE 1993

THARRATS

SETEMBRE-OCTUBRE
TAPIS
THARRATS
TRAMA
ZERO FIGURA
75 ANYS

HUMAN VOTES
FENERS
11 a 14 h i de 17 a 20 h
FESTALS
11 a 15 h

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

La natura és un dels principals atractius d'aquestes valls.

JOAN BLASCO

sa: que la il·luminació seria amb espelmes, que s'hi hauria d'entrar descalç, que al bar no servirien sinó succhs "naturals", que a les vitrines no hi hauria ni una màquina, tot sogues d'espert, sàrries i cingles.

La realitat no solament ha anul·lat els temors, sinó que ens ha aportat un indicatiu que potser sí, que això dels museus en general té salvació —que un museu no té per què ser sinònim de dipòsit de cadàvers, de sala de dissecció, de cementiri—.

Per dir-ho amb les paraules dels fundadors, es tracta de superar "l'àmbit de la museologia tradicional: l'edifici, les col·leccions i el públic es transformen en un territori, un patrimoni i una població". Que vol dir, per a posar un cas, que a l'edifici de l'Ecomuseu no hi ha una serradora: sinó que tu vas a l'edifici de l'Ecomuseu i t'indiquen que a quinze quilòmetres, a Alòs d'Isil, hi ha una serradora de les d'abans, al lloc on sempre ha estat, endreçada i llesta per a ser visitada, i per a veure com funcionava.

I així successivament. D'aquests indrets de l'Ecomuseu que no són al museu, ja que no és un dipòsit de cadàvers, sinó al seu lloc natural, se'n diuen antenes; les antenes de l'Ecomuseu. Una és la que es prepara al poble de Son, ve-li aquí.

Així doncs, l'Ecomuseu de les Valls d'Àneu, a més de les habituals funcions de recuperació, estudi i recerca científiques, i difusió, pretén que els qui s'hi interessin acabin sabent com vivia —i com, encara que no ens ho creguem, continuen vivint en gran part— la gent d'una determinada geografia, d'una determinada història, d'u-

na determinada sociologia, d'una determinada idea.

RESUM I CUA

L'enorme problema de les Valls d'Àneu són les comunicacions: hores i hores de cotxe, i només amb algun cotxe de línia per a arribar-hi des de les grans ciutats. Més de dues hores des de Lleida, quatre des de Barcelona... No parlem ja de València, Girona. No hauria de ser tant, ben mirat: a Lleida hi ha uns cent setanta quilòmetres, a Barcelona i Tarragona dos-cents setanta, cent cinc a Andorra, una seixantena a Sant Gironès. Les carreteres són estre-

tes i plenes de giragonses, quan podrien ser amples i més suaument corbades. Pel que fa al tren resulta que arriba fins a la Pobla de Segur: a cinquanta-vuit quilòmetres només d'Esterrí. Llavors? Simplement, Obres Públiques. No s'hi val, que quan els trens moderns poden anar tranquil·lament a tres-cents quilòmetres per hora, les Valls d'Àneu, a només dos-cents setanta quilòmetres de Barcelona, siguin inabastables. No s'hi val, que havent-hi, d'Esterrí a Lleida, cent setanta quilòmetres, no s'hi pugui arribar en menys de dues hores i mitja —a una miserable, insultant, mitjana de setanta quilòmetres l'hora.

L'altre dia duia el diari que "ciutadans catalans i francesos reclamen el túnel de Salau". En realitat es tractava de la Sisena Pujada al Port de Salau, aplec que es fa cada any, a l'agost, amb gent de les Valls, d'aquesta banda, i gent de Coserans, a l'altra, a mig camí entre Alòs, d'aquesta banda i la vall del Salau de l'altra.

Són uns poetes. Però són uns poetes que demanen un túnel. Com les Valls d'Àneu en general, tant de bo que, quan arribi el moment que les forces d'aquest món ja s'hagin cruspit la Cerdanya i busquin nova pastura per a atipar la insaciable fam, com ja fan ara "mercès" al túnel del Cadí, si s'adrecen a les Valls d'Àneu, d'altres forces d'aquest món com els poetes del túnel de Salau facin la tria: empresaris sí, especuladors no.

I la cua: hi ha també el célebre Esport i Sant Maurici, les Falles d'Isil, Sant Pere de Burgal, les Ares, les Neus d'Arreu, Bonabé... No es pot fer tot en un glop.

Ramon Barnils

Carrer Major d'Esterrí d'Àneu, centre turístic i comercial de la Vall.

JOAN BLASCO